

Dwergspitsmuis

Sorex minutus

De dwergspitsmuis is het kleinste zoogdier van Nederland en alleen al aan het formaat te onderscheiden van andere spitsmuizen. De kop-romplengte is ongeveer 5 cm, de staart ongeveer 4 cm en het gewicht 4 g. De bruine rug is laag op de flank vrij scherp afgegrensd van de grijswitte buik, de oorschelpen zijn vrijwel geheel in de vacht verborgen en de staart is relatief langer en dikker dan bij beide bosspitsmuizen (ca. 80% van de lichaamslengte). De tandspitsen zijn rood. De diertjes zijn zowel overdag als 's nachts actief en worden zelden ouder dan een jaar (CHURCHFIELD 1990). Vanwege het geringe gewicht kan de soort zowel bij onderzoek met inloopvallen als bij sporenonderzoek eenvoudig gemist worden. Onderzoek van braakballen, met name die van kerkuilen, levert daarom de meeste verspreidingsgegevens op.

Leefomgeving

De dwergspitsmuis kan, net als beide bosspitsmuissoorten, in veel biotopen met een bodembedekkende vegetatie worden aangetroffen, van allerlei open landschappen, vochtig of droog, tot bosranden, maar is vrijwel overal minder talrijk (HUTTERER 1990). De soort mijdt uitgestrekte agrarische gebieden, grote bossen en stedelijk gebied. In polders komt de dwergspitsmuis dan ook vrijwel alleen voor in dichtbegroeide laagveenmoerassen en moerasbosjes (MOSTERT 1989D). Dwergspitsmuizen zijn meer bovengronds actief dan beide bosspitsmuizen (ELLENBROEK 1990). Ze graven niet, maar gebruiken wel gangen die door andere soorten gegraven zijn. Op plekken met drassige of losse zandige bodem worden dwergspitsmuizen soms vaker dan beide bosspitsmuizen aangetroffen, doordat deze laatste door hun meer ondergrondse levenswijze hier minder goed uit de voeten kunnen. Het leefgebied van een individu beslaat gemiddeld 1000 m², de dichtheid bedraagt 5-10 dieren per hectare (CROIN MICHELSEN 1966).

Voedsel

Het voedsel bestaat vooral uit kleine op en in de strooisellaag levende ongewervelde dieren, zoals insecten en hun larven en spinnen (HUTTERER 1990). Per etmaal moet een dwergspitsmuis anderhalf tot twee keer zijn lichaamsgewicht aan voedsel verorberen om in leven te blijven (CHURCHFIELD 1990).

Areaal

De dwergspitsmuis komt in bijna heel Europa voor, maar ontbreekt in het uiterste zuiden, in IJsland en op de eilanden ten noorden van Schotland (HUTTERER 1999). In Ierland was hij tot voor kort de enige inheemse spitsmuissoort, totdat daar in 2007 de huisspitsmuis is ingevoerd (TOSH ET AL. 2008). Oostelijk reikt het verspreidingsgebied tot voorbij het Baikalmeer, met een zuidelijke uitloper tot in Nepal (HOFFMANN & LUNDE 2008).

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

De mogelijk oudste vondst van na de ijstijden betreft resten uit een vuursteenmijn in het Savelsbos in Zuid-Limburg. Deze mijn was in gebruik omstreeks 3000 voor Christus. Het valt echter niet uit te sluiten dat alle in deze mijn aangetroffen muizen er later ingevallen zijn (FELDER & CUPEDO 1998). Een vondst uit Schagen (NH) laat zien dat de dwergspitsmuis al in de Vroege Bronstijd (ca. 2000 v.Chr.) in Nederland voorkwam (ZEILER ET AL. 2007).

Historische gegevens tot 1946

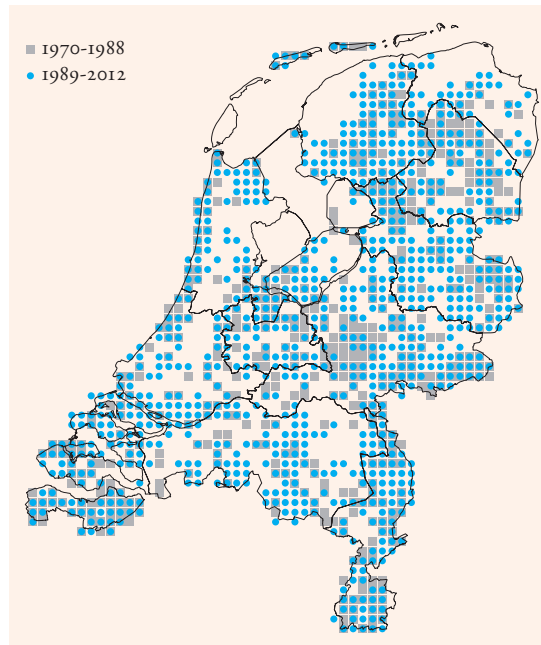
Hoewel blijkt dat er al eeuwenlang dwergspitsmuizen in ons land voorkomen, was de dwergspitsmuis in het begin van de negentiende eeuw nog niet beschreven als Nederlandse zoogdiersoort. De eerste vermelding is van Schlegel (1862). Van den Brink (1929) beschreef de dwergspitsmuis als zeer zeldzaam en noemde als enige vindplaatsen Noordwijk (ZH), Gelderland en Zuid-Limburg.

Uit het braakballenonderzoek van Schreuder (1945) werd duidelijk dat de dwergspitsmuis over het hele land voorkwam, zij het nergens in hoge aantallen. Van de Waddeneilanden was de soort alleen bekend van Terschelling.

Periode 1946-1969

De Vries (1957) vermeldde voor het eerst het voorkomen van de soort op Ameland. Omdat in deze periode uit een groot deel van West- en Noord-Nederland geen dwergspitsmuiswaarnemingen bekend waren, veronderstelden Van Wijngaarden et al. (1971) dat de verspreiding grotendeels beperkt was tot de hogere zandgronden.

▲ Dwergspitsmuis.
Foto: Paul van Hoof.
Pygmy shrew.

Periode 1970-1988

Het bekende verspreidingsgebied omvat in deze periode grote delen van Nederland. Terschelling en Ameland zijn ook nu de enige Waddeneilanden waar de dwergspitsmuis is waargenomen. In grote delen van Groningen, Friesland, Noord-Holland, de Flevopolders, de Noord-Veluwe, Salland en Noord-Brabant zijn geen waarnemingen bekend. Dit is ten dele toe te schrijven aan onvoldoende onderzoek, maar plaatselijk ontbreekt waarschijnlijk ook geschikte biotoop (MOSTERT 1992). Op alle Zuid-Hollandse en Zeeuwse

▼
Biotoop van de dwergspitsmuis.
Foto: Mark Zekhuis.
Habitat of pygmy shrew.

eilanden zijn dwergspitsmuizen aangetroffen, met uitzondering van de eilandjes in het Grevelingenmeer en op Tiengemeten.

Periode 1989-2012

In tegenstelling tot voorgaande perioden komt nu slechts 70% van de waarnemingen uit braakbalonderzoek. In een groot deel van Nederland zijn nu dwergspitsmuizen waargenomen. Het aantal atlasblokken met waarnemingen is met bijna 70% toegenomen ten opzichte van de vorige atlasperiode. Van Texel, Vlieland, Schiermonnikoog, Rottumerplaat en Rottumeroog zijn echter nog altijd geen vangsten of vondsten bekend en ook in delen van Noord-Groningen, Noordwest-Friesland, de Noordoostpolder, Oost-Flevoland, Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant ontbreken nog waarnemingen. Omdat in sommige van deze gebieden wel inventarisaties hebben plaatsgevonden, lijkt de dwergspitsmuis daar inderdaad niet voor te komen, wat waarschijnlijk samenhangt met het uitgestrekte open agrarische landschap van deze gebieden waarin geschikte biotoop ontbreekt of niet bereikbaar is. De dwergspitsmuis is nog niet aangetroffen op de eilandjes in het Grevelingenmeer, maar van Tiengemeten zijn inmiddels vondsten bekend.

Veranderingen en oorzaken

Het verspreidingsbeeld is niet veranderd sinds de vorige atlasperiode. Bij nadere bestudering lijkt op vele plaatsen een uitbreiding van het areaal te hebben plaatsgevonden, maar het is waarschijnlijk dat dit berust op uitgebreidere waarneemactiviteiten.

Bedreigingen en bescherming

De dwergspitsmuis komt nergens in hoge aantallen voor, maar geldt niet als bedreigde soort. Hoewel geschikte biotoop verloren kan gaan door dichtgroei van terreinen of juist door sterke begrazing, zijn gerichte beschermings- of beheersmaatregelen niet noodzakelijk voor het in stand houden van deze soort.

Rogier Lange

SUMMARY

Pygmy shrew *Sorex minutus*

The pygmy shrew is the Netherlands' smallest mammal. It occurs in large parts of the country, including Terschelling and Ameland but not on the other Wadden Sea islands. The pygmy shrew inhabits a range of biotopes, both humid and dry, with ground-covering vegetation. Population density tends to be lower than that of common and Millet's shrew. The species is absent from the open agricultural areas of Noord-Brabant and western and northern parts of the country. It also avoids large forests and urban areas.